

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.amuse-a-muse.com/uk/2020/04/борис-липницький/atp/> (назва з екрана, дата звернення: 26.11.2021).

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://data.bnf.fr/en/14796749/boris_lipnitzky/ (назва з екрана, дата звернення: 24.05.2022).

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/653648> (назва з екрана, дата звернення: 24.05.2022).

Іванова О. В., Іванова О. П. Мистецька спадщина Сергія Лифаря в колекції НМІУ // Матеріали щорічної науково-практичної конференції Музею історії м. Києва. – Випуск 10. – К.: «Кий», 2010. – 410 с.

Іванова О. Театральні афіші і плакати, пов'язані з творчістю С. М. Лифаря, у колекції Національного музею історії України // Національний музей історії України: поступ у третє тисячоліття. – К.: ТОВ «ІІІ, Лтд», 2004. – 302 с.

Іванова О. П. Серж Лифар. Життя для танцю: буклет. – Київ: Фенікс, 2011. – 64 с.

Іванова О. П. Образотворчі джерела в меморіальній колекції Сергія Лифаря (на матеріалах НМІУ) // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. – К., 2018. – 296 с.

Лифарь С. Мемуари Икара. – Москва: Искусство, 1995. – 358 с.

Станішевський Ю. О. Українець Серж Лифар – зірка світового балету. – К.: «Видавнича група «Сучасність», 2009. – 179 с.

Віра Коткова

молодша наукова співробітниця,
Національний музей народної
архітектури та побуту України

Vira Kotkova

Research Associate,
The National Museum of Folk Architecture
and Folkways of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**КОСІВСЬКА МАЛЬОВАНА КЕРАМІКА ПАВЛИНИ ЦВІЛИК
У КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ
НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ**

**KOSIV PAINTED CERAMICS BY PAVLYNA TSVILYK
IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM
OF FOLK ARCHITECTURE AND FOLKWAYS OF UKRAINE**

Анотація

У грудні 2019 р. косівську мальовану кераміку внесли до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО, чим ще раз підкреслили необхідність вивчення особливостей та збереження її неповторної техніки. Фондова колекція косівської кераміки Національного музею народної архітектури та побуту України (далі НМНАПУ) налічує близько тисячі музейних предметів. Особливої уваги заслуговують збірки авторських робіт народних майстрів косівської кераміки. У статті зроблено огляд та каталогізацію фондової колекції косівської мальованої кераміки Павлини Йосипівни Цвілик у зібранні НМНАПУ.

Ключові слова:

косівська мальована кераміка, нематеріальна спадщина, фондова колекція, каталогізація.

Abstract

In December 2019, Kosiv painted ceramics was included in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity by UNESCO, which once again emphasized the need of its preservation as well as the studying the features of this unique technique. The collection of Kosiv painted ceramics of the National Museum of Folk Architecture and Folkways of Ukraine includes about a thousand museum objects. The assemblages of works of Kosiv painted ceramics folk artists deserve special attention. This article provides an overview and catalogue of the assemblage of Kosiv painted ceramics by Pavlyna Yosypivna Tsvilyk in the collection of the National Museum of Folk Architecture and Folkways of Ukraine.

Keywords:*Kosiv painted ceramics, intangible heritage, fund collection, catalogue.*

Косівська кераміка – це здебільшого вироби, створені за унікальною технікою гравіювання, або ж ритування, по підсушеному черепку, покритому білою глиною, і розписані червоними, жовтими та зеленими фарбами¹.

Як зазначається на сайті ЮНЕСКО, традиція косівської розписної кераміки, до якої належать посуд, обрядові предмети, іграшки та плитка, виникла у XVIII ст., досягнувши найбільшого розквіту в середині XIX ст.². Виробництво косівської кераміки розвинулося у трьох центрах: Пістині, Косові (із селами Старим Косовом, Смодною, Вербовцем, Москалівкою, Монастирським) і Кутах (із селом Старими Кутами).

Головним осередком народного гончарства спершу було с. Пістинь. Тут сформувалися власні керамічна школа, стиль та традиція. Сюжетні розписи пістинських майстрів ближчі до народного примітиву, а мотиви орнаменту – переважно трикутники та їхні комбінації, що вкривають стінки посудин і береги мисок. Розвиток косівської кераміки з початку XIX ст. позначений помітним прагненням майстрів до техніки ріжкування, а далі – до ритованих геометризованих орнаментів, сюжетних, фігурних мотивів та сакральних композицій, властивих розписам Пістині.

Із XIX ст. центр гончарства перемістився до м. Косова. Там завдяки майстрам О. Бахматюку, родині Баранюків – Петру, Михайлові, Йосипу, а також Гнатові Коцуку, Михайлу Білецькому та ін. у середині XIX ст. виникла й розвинулася школа **косівської кераміки**, почали формуватися її впізнавані ознаки:

- триколірна гама (жовта, зелена, коричнева барви), пов'язана зі сприйняттям природи (сонце, гори, земля);
- зображення життя гуцулів, їхніх вірувань і традиційного побуту;
- використання біблійних сюжетів та зображення святих, церков і дзвіниць³.

¹ Лашук Ю. Гуцульська кераміка / За заг. ред. Н. Д. Манучарової. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1956. – 82 с., рис. (серія «Українське народне декоративне мистецтво», вип. 7).

² Tradition of Kosiv painted ceramics [Електронний ресурс]: UNESCO. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> (дата звернення: 10.09.2020).

³ Бекетова І. Традиції косівської мальованої кераміки – відгомін віків [Електронний ресурс]: Автентична Україна. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tradicii-kosivskoi-malovanoi-keramiki> (дата звернення: 10.09.2020).

У середині XIX ст. в Косові виробилася власна система фляндрованих та ріжкованих малюнків, витриманих у червоно-біло-зеленій гамі, якими прикрашали миски, тарілки, свічники, частково й кахлі. Ці техніки декорування гармонійно співіснували з основною – ритуванням⁴.

До 1950 рр. народний гончарський промисел у Косові підтримувало старе покоління висококваліфікованих майстрів, тобто він функціонував за рахунок незначного домашнього приватного виробництва.

У середині та другій половині XX ст. завдяки відомим родинним династіям Совіздранюків, Цвіликів, Тим'яків, Рощиб'юків у Косові розпочалися процеси відродження і становлення гончарного промислу. Творчість представників династії Совіздранюків має велике значення для культурної спадщини Косова, оскільки протягом XX ст. вони творили «обличчя» косівської кераміки⁵.

22 квітня 1891 р. у спадкових гончарів Йосипа Совіздранюка та його дружини Марини Совіздранюк (дівоче прізвище – Волощук) у м. Косові народилася Павлина Йосипівна Цвілик⁶. Дівчинка мала шість братів та сестер, а її сім'я жила досить бідно. Тому знайомитися з гончарством Павлина почала з дитинства в майстерні свого діда, допомагаючи йому з виготовленням керамічного посуду. Дідусь дівчинки – Михайло Волощук, був для неї першим мудрим і щирим вчителем⁷. «Пам'ятаю, – згадувала П. Й. Цвілик, – восьмирічною дівчинкою я цілими днями просиджувала біля гончарного круга, на якому дід Михайло Волощук виготовляв горщики, миски, тарілки, глечики. Після того довго була під враженням від баченого, довго виношувала думку самій спробувати щось зробити»⁸.

За часів панування Австро-Угорщини та Польщі Павлина не змогла здобути навіть початкової освіти⁹. Вона, як і багато таких самих майстрів – вихідців із народу, самотужки торувала свій шлях, силою таланту перетворювала ремесло на справжнє натхненне мистецтво. Від природи наділена художнім смаком і творчою фантазією, Павлина самотійно, без будь-якої освіти, пробивалася до знань¹⁰.

⁴ Косівська мальована кераміка [Електронний ресурс]: Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв. – Режим доступу: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/kosivska-malovana-keramika/> (дата звернення: 10.09.2020).

⁵ Там само.

⁶ Альфа і омега [Електронний ресурс]: Портал Косівщини. – Режим доступу: <http://kosiv.info/kosivschina/famous-kosiv/663-oleksij-grugorovych-solomchenko> (дата звернення: 10.09.2020).

⁷ Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: <http://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/tsvilik-pavlina/> (дата звернення: 10.09.2020).

⁸ Павлина Цвілик: альбом / Авт.-упоряд. О. Слободян. – Київ: Мистецтво, 1982. – 101 с.: іл.

⁹ Козак-Ділета І. Павлина Йосипівна Цвілик: Спочатку була глина... [Електронний ресурс]: Портал Косівщини. – Режим доступу: <http://kosiv.info/arts-menu/arts-masters/166-2009-11-23-23-38-44.html> (дата звернення: 10.09.2020).

Талановита майстриня виготовляла миски, полумиски, глечики, баклаги, свічники, скульптури, дитячі іграшки¹¹. (Рис. 1)

Рис. 1.
Баклажок.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. XX ст. Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис. Інв. № KB-143/298 KC-749. НМНАПУ

Рис. 2.
Таріль настінний.
Авт. Цвілик П. Й. 1960 р. Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис. Інв. № KH-216/89 KC-1849. НМНАПУ

Невеликі за розміром вироби (баранчики, півники, дзбанки, миски, тарілки, баклаги, двійняки, колачі тощо) декорувала рослинним розписом (розетки, квітучі галузки), зображенням тварин і традиційними сюжетними сценами (гуцульські танці, музики, мисливці тощо)¹². (Рис. 2)

Найбільше Павлині Йосипівні подобалися гуцульські миски та пічні кахлі, розмальовані різними орнаментами із квітів, галузок, коників, рибок, оленів, півників, козликів і людських постатей. На старих розписаних та гравійованих пічних кахлях і мисках її захоплювали сюжетні сцени із зображенням процесів праці, побутові й жанрові композиції¹³.

Дівчині було лише 19 років, коли вона стала відомою на весь край майстринею. 1910 р. кілька її керамічних робіт експонувалися на виставці у Відні, спеціалісти їх високо оцінили¹⁴.

Приблизно в 1920-х рр. Павлина створила майолікові сервізи для голландських художників, що відпочивали на косівському курорті. Ці сервізи склалися з тарелів, мисок, фруктониць, навіть керамічних кошиків для винограду, розписаних традиційним гуцульським орнаментом¹⁵. Тоді ж майстриня почала працювати над розписом кахель, де використовувала декоративні мотиви із сюжетними сценками, зображала птахів, тварин і особливу увагу приділяла композиціям із квітково-рослинними орнаментами. (Рис. 3)

Рис. 3.
Таріль настінний.
Авт. Цвілик П. Й. Перша пол. XX ст. Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис. Інв. № KH-143/102 KC-694. НМНАПУ

Рис. 4.
Скульптура «Гуцулка».
Авт. Цвілик П. Й. Сер. XX ст. Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис. Інв. № KH-143/161 KC-745. НМНАПУ

Із 1925 р. її чоловіком та помічником став коломиєць Григорій Цвілик. Подружжя виготовляло найрізноманітніші вироби, прикрашені традиційними елементами народного орнаменту: «копитцями», «зубцями», «ільчатим письмом», квадратами, «серденьками» тощо. Окрім ужиткового посуду, вони робили й невеличкі скульптурки для дітей. Це здебільшого були свисточки у вигляді зозульок, півників, баранчиків¹⁶. Павлина Цвілик також ліпила маленькі фігурки гуцулів і гуцулок, образами яких, імовірно, надихнулася у творчості пістинського майстра Петра Козака, і розмальовувала їх кольоровими глинами. Свої твори Павлина Йосипівна зазвичай підписувала. Виробам цієї майстрині притаманний неспокійний мерехтливий ефект, створений за допомогою використання яскравого жовтого кольору на значній площині орнаменту¹⁷. (Рис. 4)

¹⁰ Слободян О. Павлина Цвілик: володарка керамічного царства [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: <http://uartlib.org/pavlina-tsvilik-volodarka-keramichnogo-tsarstva/> (дата звернення: 10.09.2020).

¹¹ Сусак І. Пам'яті Павлини Цвілик. – Гуцульський край. – № 19. – 20.05.2016 [Електронний ресурс]: Іванна Козак-Ділета. Сторінка майстрині. – Режим доступу: <https://dileta.kosiv.biz/memory-pavlyna-svilyuk/> (дата звернення: 10.09.2020).

¹² Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Цвілик_Павлина_Йосипівна (дата звернення: 18.07.2022).

¹³ Козак-Ділета І. Вказ. праця.

¹⁴ Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва...

¹⁵ Козак-Ділета І. Вказ. праця.

¹⁶ Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва...

¹⁷ Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія...

У 1930-х рр. у Гуцульщині з'явилося багато спекулянтів, які скуповували вироби в народних умільців, а потім перепродавали їх, добряче на цьому збагачуючись. Крім того, вони нав'язували майстрам міщанські смаки, що негативно впливало на розвиток народного мистецтва. Та Павлина і Григорій Цвілики залишалися вірними традиціям видатних гончарів Гуцульщини П. Баранюка, О. Бахматюка, Д. Зондюка, П. Кошака, продовжуючи їх розвивати і збагачувати¹⁸.

1933 р. на виставці домашніх художніх промислів у Кутах вироби Павлини та Григорія Цвіликів були нагороджені дипломом першого ступеня та золотою медаллю. За рік на виставці у Ворохті їхні твори знову одержали високу оцінку¹⁹. У роки тимчасової окупації П. Цвілик творчо не працювала.

Після Другої світової війни асортимент виробів подружжя Цвіликів став ще різноманітнішим. Декоративно-побутовий та скульптурний посуд, настінні прикраси, скульптуру малих форм вони збагачували новими пластичними формами та орнаментально-квітковими розписами, що символізували життя народу на Прикарпатті. (Рис. 5)

Рис. 5.
Скульптура-кашпо «Баран».
Авт. Цвілик П. Й. Сер. XX ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/157 КС-743.
НМНАПУ

Прагнучи надати декоративним композиціям своєрідного сучасного художньо-образного звучання, Григорій і Павлина почали вводити в малюнок рослинного орнаменту мотив білогрудого голуба – символу миру. Цікаве декоративне оздоблення птаха бачимо на настінному тарілі з високими заокругленими берегами (КН-143/103 КС-695). Його тулуб і крила розписані багатьма хвильками та крапочками, які разом із кулястими квітами й гілками створюють цілісний орнаментальний малюнок²⁰. (Рис. 6)

Рис. 6.
Таріля настінний.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. XX ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання,
розпис. Інв. № КН-143/103 КС-695.
НМНАПУ

Після смерті чоловіка помічницею Павлини стала її онучка, Надія Василівна Вербівська, якій майстриня в останні роки життя передала увесь свій багатий досвід, а вироби їм випалював гончар зі Старих Кутів Кароль Чесньовський²¹.

У 1950-ті рр. косівська майстриня плідно працювала над створенням декоративної виставкової кераміки. Це здебільшого були вази з виразною формою та барвистим орнаментом. У одних найопуклішу форму поверхні зосереджено в центральній частині, в інших – у нижній та верхній; деякі вироби мають накривки та великі вушка, на яких П. Цвілик розміщувала основні сюжетні та анімалістичні мотиви, ор-

²⁰ Слободян О. Вказ. праця.

²¹ Кушнір О. Гончарська династія Совіздранюків (присвячується 80-річчю Надії Вербівської) [Електронний ресурс]: Кафедра дизайну Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160423191150/http://art-kipdm.if.ua/2014/10/14/1028/> (дата звернення: 10.09.2020).

¹⁸ Слободян О. Вказ. праця.

¹⁹ Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва...

ганічно пов'язані з рослинно-геометричним орнаментом і позначені чіткістю, простотою, високим художнім смаком.

Нова грань таланту майстрині розкрилася 1955 р. у скульптурно-декоративній пластиці. Це умовно трактовані зображення тварин і птахів – оленів, баранців, півників, павичів²². (Рис. 7)

Рис. 7.
Скульптура «Баран».
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст. Глина, полива.
Випалювання.
Інв. № КН-216/45 КС-1812. НМНАПУ

Високу оцінку твори П. Цвілик отримали на Всесвітній виставці в Брюсселі (1958); на виставці народного мистецтва в Софії (1958), куди майстриня надіслала власні 40 робіт; на радянській промисловій виставці в Нью-Йорку (1959)²³. 1959 р. на запрошення міжнародної Академії кераміки Радянський Союз брав участь у міжнародній виставці в м. Остенде (Бельгія). Від СРСР виставили 80 робіт дев'ятох авторів, дві з них належали Павлині Йосипівні²⁴.

1958 р. П. Цвілик вступила до Спілки художників Української РСР. Вона була учасницею республіканських, всесоюзних, закордонних та всесвітніх виставок²⁵.

1960 р. у зв'язку з Декадою української літератури й мистецтва в Москві та за значні творчі досягнення в галузі збереження і розвитку художніх традицій української кераміки Павлину Йосипівну нагородили орденом «Знак Пошани»²⁶.

Влітку 1962 р. у Празі відкрилася Всесвітня виставка кераміки. Серед експонатів було представлено й вироби П. Цвілик – глечик, ваза та баранці. За ці роботи вона отримала срібну медаль²⁷.

Невтомна керамістка займалася улюбленою справою аж до смерті. Народна майстриня художньої кераміки з Косова відійшла у засвіті 31 березня 1964 р.

П. Цвілик належала до старшого покоління гуцульських народних майстрів. Проте її справу продовжують династія косівських гончарів Роциб'юків (від Михайла Роциб'юка та його дружини Ганни – сестри П. Цвілик), донька майстрині – Стефанія Заячук, онуки – Надія Вербівська й Ірина Серьогіна-Заячук, а нині й правнучка – косівська керамістка Оксана Кабин-Вербівська²⁸.

Спадщина уславленої косівської художниці стала об'єктом дослідження мистецтвознавців, які в наукових працях та статтях неодноразово підкреслювали значення її творчого доробку в розвитку української ужиткової кераміки. Вивченню творів П. Цвілик присвятили свої роботи такі визнані знавці гуцульської кераміки, як О. Соломченко, Ю. Слободян, Ю. Лащук, В. Молинь, Т. Івашків.

Роботи керамістки стали частиною скарбниці української культури як непересічні творіння, що втілюють найкращі традиції народного мистецтва минулого, неповторну красу прикарпатського краю. Так, у Національному музеї Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського зберігаються 122 твори майстрині²⁹. В колекції НМНАПУ є її 26 робіт. Також твори Павлини Йосипівни зберігаються в інших українських музеях та приватних колекціях.

Значну кількість чудових екземплярів мальованої кераміки П. Цвілик, які є у фондовій колекції НМНАПУ, передав закладу український мистецтвознавець, член Національної спілки художників України та Національної спілки народних майстрів України, заслужений працівник культури України, лауреат премії імені Юрія Шкрібляка Олексій Григорович Соломченко. Він народився 6 червня 1920 р. в с. Казимирівці (нині Горохове) Кагарлицького р-ну Київської обл. Навчався в Одеському художньому училищі³⁰. Ще у післявоєнні роки, коли насаджувалося загальне осудження народної творчості, О. Соломченко заходився створювати в Косові училище ужиткового мистецтва, вишукуючи молодь, яка продовжувала б традиції творення краси. Обіймаючи посаду дирек-

²² Козак-Ділета І. Вказ. праця.

²³ Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва...

²⁴ Козак-Ділета І. Вказ. праця.

²⁵ Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія...

²⁶ Козак-Ділета І. Вказ. праця.

²⁷ Слободян О. Вказ. праця.

²⁸ Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія...

²⁹ Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія...

³⁰ Соломченко Олексій Григорович [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соломченко_Олексій_Григорович (дата звернення: 10.09.2020).

тора Косівського художньо-промислового училища, Олексій Григорович заснував музей народного мистецтва, яким завідував понад 40 років³¹. Завдяки зусиллям мистецтвознавця, який все життя присвятив збиранню, дослідженню та популяризації народного мистецтва Гуцульщини, музейна збірка протягом багатьох років поповнювалася творами відомих майстрів і стала справжньою скарбницею гуцульського мистецтва. Нині музейна колекція налічує понад 2500 експонатів³². Музей Косівського художньо-промислового училища став академічним підрозділом навчального закладу, навчально-виховним і популяризаторським осередком гуцульського мистецтва не лише для студентів та викладачів, а й для широкої аудиторії, представленої громадськістю міста, району, області, України, та численних зарубіжних гостей і наукових співробітників різних музеїв.

О. Соломченко опублікував понад 1020 наукових праць, видав монографії «Гуцульське народне мистецтво і його майстри» (1959), «Народні таланти Прикарпаття» (1969), «Сучасні художні промисли Прикарпаття» (1979) та ін., путівники «Народне мистецтво Гуцульщини», «Писанки Українських Карпат» (2004) та ін. Така його натхненна праця захоплювала карпатською тематикою мистецтвознавців із Києва, Львова, Москви, Ленінграда (нині Санкт-Петербург)³³.

Співробітники НМНАПУ, зацікавлені феноменом косівської кераміки, при формуванні музейного зібрання також неодноразово зверталися до О. Соломченка, який із задоволенням допомагав науковим працівникам закладу поповнювати фондову збірку чудовими зразками мальованої кераміки відомих косівських майстрів. У фондах НМНАПУ зберігається 16 предметів авторства П. Цвілик, переданих музею саме О. Соломченком³⁴. Решту творів уславленої косівської майстрині передали закладу її дочка С. Заячук та онука Н. Вербівська.

Зазвичай П. Цвілик наносила декор на побілковану поверхню виробу. Орнаментальні мотиви виконувала площинно, зеленими, коричневими та жовтими фарбами. Для розпису використовувала анімалістичні та флористичні мотиви, які вільно розміщувала всією центральною поверхнею, майже не залишаючи білого тла на сферичних формах виробів³⁵.

У колекції НМНАПУ зберігається декілька декоративних робіт майстрині, створених на основі традиційних для українського гончарства форм: куманець, близнята, боклажок, сметанники, глечики, горщики. Кухоль (КН-143/141 КС-732) прикрашений характерним для П. Цвілик орнаментом із листя, квітів, заячих вушок та очок, обрамлений смугою тарничок. (Рис. 8)

Рис. 8.
Кухоль.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст. Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/141 КС-732.
НМНАПУ

Рис. 9.
Горщик (сметанник).
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/143 КС-734.
НМНАПУ

Майстриня розробила оригінальні мотиви багатопелюсткових квіток, що складаються із крапочок, ромбиків, хвилястих ліній, рисочок, трикутничків та листочків найрізноманітніших форм. Яскраво проявляється цей стиль на горщику (КН143/143 КС-734), де в орнаменті органічно чергуються квіти та гілки листя, промальовані з характерною для П. Цвілик легкістю та точністю. (Рис. 9)

³¹ Альфа і омега...

³² Молинь В. До історії викладання художньо-професійних дисциплін у Косівському училищі (1945–1970 рр.) // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Вип. 33. – 2017. – С. 84–96.

³³ Молинь В. Скарбниця гуцульського мистецтва // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск VII. – 2009. – С. 57–66.

³⁴ Національний музей народної архітектури та побуту України. – Фондово-облікова документація. – Акт приймання на постійне зберігання до фондів № 116 від 28.11.1973 р.

³⁵ Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту. – Київ: Радянська школа, 1984. – 175 с.

Схожий орнамент бачимо й на колачі (куманці) (КН-143/135 КС-726). Віночок створено зі стилізованих листків та квіток, обрамлених орнаментом із кульок та півкульок, з'єднаних у подвійні лінії. (Рис. 10)

Рис. 10.
Колач (куманець).
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/135 КС-726.
НМНАПУ

Спільною рисою всіх робіт П. Цвілик є точність дозування фарб, тонкість та ажурність ліній, вмале розміщення малюнка по формі гончарного виробу.

Вигадуєчи численні композиції із простих елементів, Павлина Йосипівна щоразу створювала нові квіткові візерунки. Так, близнята (КН-143/301 КС-752) оздоблені великими кулястими квітами, а на шийці зображена орнаментальна смужка з кульок. (Рис. 11)

Рис. 11.
Близнята.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/301 КС-752.
НМНАПУ

Завдяки такому прийому художниця досягала монолітності форми та її органічного зв'язку з малюнком. При цьому, попри мініатюрний, як на близнят, розмір, виріб має об'ємний та колоритний вигляд.

Цікавим є таріль із поясным зображенням гуцула з люлькою в капелюсі та кептарі (КН-141/104 КС-696). (Рис. 12)

Рис. 12.
Таріль настінний.
Авт. Цвілик П. Й. Поч. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/104 КС-696.
НМНАПУ

Рис. 13.
Тарілка декортивна.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/313 КС-755.
НМНАПУ

На берегах виробу міститься характерний для П. Цвілик ажурний стилізований рослинний орнамент із напівквітів, виконаний із притаманною для майстрині точністю та вигадливістю.

Під час дослідження особливо цікавими виявилися дві тарілки з портретами Павлини та Григорія Цвіликів (КН-143/313 КС-755 та КН-143/98 КС-691). На першій – портрет Григорія Цвілика, зображений на денці на зеленому тлі у обрамленні орнаменту, нанесеного характерним для П. Цвілик способом – поєднанням крапочок, пелюсточок та рисочок у вигадливій рослинній композиції. (Рис. 13)

Орнамент, створений із притаманною майстрині точністю та акуратністю, має легкий та ажурний вигляд. На другій тарілці на денці зображено портрет П. Цвілик у тому самому стилі, що й портрет її чоловіка. (Рис. 14)

Рис. 14.

Тарілка декоративна.

Авт. Цвілик Г. Сер. XX ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/98 КС-691.
НМНАПУ

Тривалий час вважалося, що на тарілці – автопортрет П. Цвілик, а означені вироби – Інв. № КН-143/141 КС-732. парні, створені майстринею для своєї родини чи як подарунок чоловікові. Проте під час дослідження тарілок на зворотному боці посудини із зображенням П. Цвілик було виявлено напис, який раніше не могли розшифрувати повністю. В результаті детального вивчення цей напис ідентифіковано як: «Павліни Цвілик жінки Григорія 09/10 1938 Косів Гуцульський Gregori Cvilyk». (Рис. 15)

Рис. 15.

Підпис Г. Цвілика на звороті декоративної тарілки із зображення П. Цвілик

З огляду на означений напис, авторка розвідки припустила, що тарілка із зображенням Павлини створив Г. Цвілик, імовірно, у відповідь на тарілку з його портретом, яку для чоловіка зробила П. Цвілик. Такий висновок підкріплено й фактом, що Павлина, не отримавши навіть початкової освіти, підписувала власні роботи коротко, лише власним прізвищем. Цей розлогий напис, ще й із використанням латинки, не притаманний роботам майстрині. Крім того, при дослідженні орнаменту на тарілці КС-691 виявлені патьоки ангобу та неохайність нанесення візерунка. Простий орнамент на берегах виробу, грубуватість ліній, патьоки ангобу – все це нетипово для робіт П. Цвілик, яка майстерно малювала витончені та ажурні візерунки. Натомість для

Г. Цвілика, який здебільшого займався саме формуванням виробів, такий художній рівень виконання малюнка є можливим. Тож у результаті дослідження робіт авторка зробила висновок, що настінну тарілку КН-143/98 КС-691 створив Григорій Цвілик, і на ній зображено портрет, а не автопортрет П. Цвілик.

У майстрині був невеликий набір матеріалів: звичайна червона й біла глина, жовта та зелена фарби. Проте, майстерно оперуючи ними, П. Цвілик досягала в розписі значного художнього ефекту. Щоб орнаментика краще вирізнялася на виробі, майстриня зазвичай робила тло з ангобу білого кольору. Тому кавуш (КН-143/132 КС-723) з музейної колекції НМНАПУ особливо виділяється серед інших творів художниці завдяки темно-коричневому тлу для орнаменту. Той у означеній роботі П. Цвілик має ще яскравіший та ажурніший вигляд. (Рис. 16)

Рис. 15.

Кавуш.

Авт. Цвілик П. Й. Сер. XX ст.
Глина, ангоб, олива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-143/132 КС-723.
НМНАПУ

Рідше майстриня обирала геометричні орнаменти. Так, для оздоблення обкладинок до альбому (КН-216/66 КС-1832) П. Цвілик використала із властивим їй відчуттям ритму, рівноваги, симетрії поєднання геометричних орнаментів із флористичними мотивами. (Рис. 17)

Рис. 17.
Обкладинки до альбому.
Авт. Цвілик П. Й. 1930-ті рр.
Глина, ангоб, полива. Випалювання, розпис.
Інв. № КН-216/66 КС-1832.
НМНАПУ

На одній із обкладинок у центрі бачимо косицю з листочками, пасочками, зубчиками, обрамлену рамкою з підківок. На другій – геометричний орнамент, який органічно поєднаний із формою обкладинки, що надає роботі особливої витонченості та мелодійності.

Декілька бабчерів (пасківників), створених П. Цвілик, передала на зберігання до фондової колекції НМНАПУ її донька С. Заячук. Вони цікаві тим, що не мають мальованого орнаментування. Натомість поверхня бабчерів ззовні покрита прозорою поливою, яка зберігає природний охристий колір виробів. Пасківники створено в 1930-х рр. одночасно із класичними розписними виробами. Бабчери не мають жодних розписів чи малюнків, проте виріб, карбований «пальцями», зберігає вишуканість, властиву всім творам П. Цвілик. При цьому основний

корпус посудини гармонійно переходить у пластичну витончену вузьку ручку, а рельєфний орнамент, поєднуючись із вальцеподібною формою бабчера, створює злагодженість пластичних мас, надаючи художньої довершеності всьому виробу. (Рис. 18)

Рис. 18.
Бабчер (пасківник). Авт. Цвілик П. Й. 1930-ті рр.
Глина, полива. Випалювання.
Інв. № КН-409/159 КС-3427.
НМНАПУ

У фондовій колекції НМНАПУ також зберігаються скульптурні роботи художниці, виконанні з тими самими майстерністю та художнім смаком, що особливо простежуються в майстерному поєднанні форми з орнаментальним оформленням. Цікавими є форма й розпис декоративного баранця-підвазонника (КН-143/158 КС-744). (Рис. 19)

Рис. 19.
Баранець-підвазонник.
Авт. Цвілик П. Й. Сер. ХХ ст.
Глина, ангоб, полива. Випалювання,
розпис. Інв. № КН-143/158 КС-744.
НМНАПУ

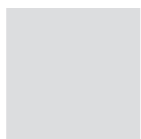
Поверхня виробу цілком прикрашена казковим плетивом рослинних мотивів, серед яких особливо виділяються квіти з фантастичними пелюстками. Дрібні листочки, пуп'янки, «серденька», розташовані поміж ними, надають малюнкові ніжності та невагомості.

Творчий доробок уславленої майстрині має виняткове значення для розвитку української ужиткової кераміки зокрема та українського народного декоративного мистецтва загалом. Так, на визнання важливості та

непересічності творчості П. Цвілик Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта» випустило ювілейний маркований конверт. Спецпогашення конверта, присвячене 125-річчю від дня народження відомої майстрині косівської кераміки, відбулося в залі обслуговування центру поштового зв'язку № 5 Косова – рідного міста званої керамістки, яка тут жила і працювала. Ювілейний конверт пам'яті П. Цвілик вийшов 400-тисячним тиражем та є у обігу в усіх регіонах України³⁶.

Павлина Йосипівна була яскравою та неординарною представницею майстрів косівської кераміки, які своєю творчістю засвідчували тяглість традиції виготовлення косівської кераміки. Роботи, творчість та технологія виготовлення керамічних виробів П. Цвілик потребують збереження, подальшого вивчення та популяризації не тільки серед мистецтвознавців та наукової спільноти, а й серед широкого загалу задля забезпечення збереження традиції косівської кераміки як нематеріальної культурної пам'ятки України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Альфа і омега [Електронний ресурс]: Портал Косівщини. – Режим доступу: <http://kosiv.info/kosivschina/famous-kosiv/663-oleksij-grygorovych-solomchenko> (дата звернення: 10.09.2020).

Бекетова І. Традиції косівської мальованої кераміки – відгомін віків [Електронний ресурс]: Автентична Україна. – Режим доступу: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tradicii-kosivskoi-malovanoi-keramiki> (дата звернення: 10.09.2020).

Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту. – Київ: Радянська школа, 1984. – 175 с.

Козак-Ділета І. Павлина Йосипівна Цвілик: Спочатку була глина... [Електронний ресурс]: Портал Косівщини. – Режим доступу: <http://kosiv.info/arts-menu/arts-masters/166-2009-11-23-23-38-44.html> (дата звернення: 10.09.2020).

Косівська мальована кераміка [Електронний ресурс]: Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв. – Режим доступу: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/kosivska-malovana-keramika/> (дата звернення: 10.09.2020).

Кушнір О. Гончарська династія Совіздранюків (присвячується 80-річчю Надії Вербівської) [Електронний ресурс]: Кафедра дизайну Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160423191150/http://art-kipdm.if.ua/2014/10/14/1028/> (дата звернення: 10.09.2020).

Лащук Ю. Гуцульська кераміка / За заг. ред. Н. Д. Манучарової. – Київ: Держбудвидав УРСР, 1956. – 82 с., рис. (серія «Українське народне декоративне мистецтво», вип. 7).

Молинь В. До історії викладання художньо-професійних дисциплін у Косівському училищі (1945–1970 рр.) // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Вип. 33. – 2017. – С. 84–96.

Молинь В. Скарбниця гуцульського мистецтва // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Спецвипуск VII. – 2009. – С. 57–66.

Національний музей народної архітектури та побуту України. – Фондово-облікова документація. – Акт приймання на постійне зберігання до фондів № 116 від 28.11.1973 р.

Павлина Цвілик [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: <http://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/tsvilik-pavlina/> (дата звернення: 10.09.2020).

Павлина Цвілик: альбом / Авт.-упоряд. О. Слободян. – Київ: Мистецтво, 1982. – 101 с.: іл.

Слободян О. Павлина Цвілик: володарка керамічного царства [Електронний ресурс]: Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: <http://uartlib.org/pavlina-tsvilik-volodarka-keramichnogo-tsarstva/> (дата звернення: 10.09.2020).

Соломченко Олексій Григорович [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соломченко_Олексій_Григорович (дата звернення: 10.09.2020).

Сусак І. Пам'яті Павлини Цвілик. – Гуцульський край. – № 19. – 20.05.2016 [Електронний ресурс]: Іванна Козак-Ділета. Сторінка майстрині. – Режим доступу: <https://dileta.kosiv.biz/memory-pavlyna-cvilyk/> (дата звернення: 10.09.2020).

Цвілик Павлина Йосипівна [Електронний ресурс]: Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Цвілик_Павлина_Йосипівна (дата звернення: 18.07.2022).

Tradition of Kosiv painted ceramics [Електронний ресурс]: UNESCO. – Режим доступу: <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> (дата звернення: 10.09.2020).

³⁶ Сусак І. Вказ. праця.

Олена Кохан

кандидат історичних наук
 старший науковий співробітник
 Національного музею історії України
 (Київ, Україна)

Olena Kokhan

Candidate of Historical Sciences (PhD)
 Senior Researcher,
 The National Museum of the History of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine)

**АФІШІ ТА ДОКУМЕНТИ З КОЛЕКЦІЇ НМІУ,
 ЩО ВИСВІТЛЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ НЕПРОФЕСІЙНИХ
 ТЕАТРАЛЬНИХ ГУРТІВ КИЄВА В 1920-х РОКАХ**

**POSTERS AND DOCUMENTS FROM THE COLLECTION
 OF THE NMHU WHICH ILLUSTRATE THE ACTIVITY OF NON-
 PROFESSIONAL THEATRICAL GROUPS IN KYIV IN THE 1920s**

Анотація

Метою статті є висвітлення питання роботи непрофесійних театральних гуртів, що діяли в Києві у 1920-х рр. на основі матеріалів із фондової колекції Національного музею історії України. Зокрема, здійснено огляд афіш, що дають часткове уявлення про репертуар деяких київських театральних гуртків, а також документ, яким регулювався час їхньої роботи.

Ключові слова:

театр, Київ 1920-х рр., Перший залізничний театр, Другий залізничний театр, театр 4-ої артшколи, Софійський гурток любителів російської драми, театральні афіші.

Abstract

The article aims to review the activity of non-professional theaters and theatrical groups in Kyiv in the 1920s based on the documents from the collection of the National Museum of the History of Ukraine. The posters have been reviewed which give a partial idea of the repertoire of some Kyiv theatrical groups as well as the document that regulated the time of their work.

Keywords:

theater, Kyiv in the 1920s, First Railway Theater, Second Railway Theater, Theater of the 4th Art School, Sophia club of Lovers of Russian Drama, theatrical posters.

Постановка проблеми. Стаття присвячена проблемі діяльності непрофесійних театрів і театральних гуртків Києва в перші роки встановлення радянської влади на території України. Здійснено огляд театральних афіш та документів із колекції Національного музею історії України, що частково висвітлюють вказану тему.

Аналіз досліджень і публікацій. Процесам перетворень та змін у культурному житті України у 1920-х рр. присвячена не одна монографія та не одна стаття як українських, так і російських авторів. Пропонується стаття ґрунтується, зокрема, на матеріалах праці Т. О. Комаренко, М. А. Шипович «Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст.» та монографії В. А. Бабюха «Политическая цензура в советской Украине в 1920–1930-е гг.» У першій роботі авторами проведено комплексне дослідження взаємовідносин між представниками радянської влади та українськими акторами, письменниками, літераторами, художниками та режисерами. Також висвітлено процес реформування культурно-мистецького життя в перші роки існування радянської влади в Україні. Праця поділена на три розділи:

- 1) загальний огляд проблеми першої половини 1920-х рр.;
- 2) вплив політики українізації на літературно-мистецьку інтелігенцію та 3) посилення політичного й ідеологічного тиску на діячів мистецтва й літератури в кінці 1920-х рр.

У той же час, монографія «Политическая цензура в советской Украине в 1920–1930-е гг.» продовжує аналіз політичної ситуації в Україні, зокрема й у контексті роботи діячів культури, не лише у 1920-х рр., а й у 1930-х рр. У ній, на основі архівних документів, проілюстровано, як цензура впливала на книговидавництво, театри, масові заходи, а через них – і на свідомість людей.

Дослідженням діяльності українських театрів у 1920-х рр. займалися такі українські вчені, як О. І. Бонь, Ю. П. Богуцький, Г. С. Брега, С. В. Гергова та багато інших. Чимало цих публікацій зібрано в «Енциклопедії історії України», виданої співробітниками Інституту історії НАН України.

Якщо про відомі професійні театри Києва початку 1920-х рр., такі як «Березіль» і театр імені Т. Шевченка, написано не одну статтю й монографію, то про непрофесійні театри література практично відсутня. Небагато інформації про них можна зустріти в довіднику «Київ. Енциклопедический справочник». У ньому є лише загальна інформація, яка не містить дані про заробітну плату акторів, умови прийому їх до гуртка та багато інших важливих питань, які допомогли б краще зрозуміти мету їхньої діяльності.

У Національному музеї історії України знаходиться лише декілька афіш, із яких можна дізнатися прізвища акторів та режисерів, репертуар та час, коли ставилися вистави.